

می شود و تقریباً تمام کارکردهای حکومت را در بر می گیرد، بی اعتمادی به حاکمیت می تواند چنان گسترده شود که جامعه را به خشونت، نزاع و اختلافات مدنی، با تبعات ویرانگر اجتماعی و اقتصادی بکشاند.

۵. ساماندهی مبارزه سیستمی علیه فساد: دیده بان ضد فساد

سابقه تاسیس سازمان مردم نهاد «دیده بان شفافیت و عدالت» به ابتدای دهه ۹۰ شمسی بازمی گردد. مقوله مبارزه با فساد، جنبه سلبی عدالتخواهی است؛ به این معنا که موانع استقرار و تحقق عدالت اجتماعی را از بین می برد. بدین جهت، بیشتر نوعی نفی است و ماهیتاً ناظر بر دفع مانع است. از همین رو، در بُعد ایجابی و ساختی، مقوله «شفافیت» را نیز مورد توجه قرار داده و در طراحی تشکیلاتی یک نهاد جهت مبارزه با فساد، این مقوله محور قرار گرفت؛ حتی در عنوان این نهاد، عنوان «شفافیت» مقدم شمرده شد تا ماهیت پیشگیرانه و ایجابی آن نمایان شود. «شفافیت»، بُعد ایجابی فعالیت دیده بان در مبارزه با فساد است که مقدم بر «عدالت»، نامش در عنوان موسسه آمده است. هر دو بُعد موضوع فساد ستیزی، یعنی مبارزه با فساد و مفسد به صورت توأمان لازم است. اصرار بر جنبه ایجابی بسیار مهم است. مبارزه با مفسد، مبارزه با مانع موجود و فردی است؛ در حالی که مبارزه با فساد، تقابل و مواجهه با ماهیت ساختاری، قانونی و نهادی است. لذا تلاش برای مبارزه با فساد در هر دو جنبه نفی و سلبی لازم است. اگر از «فساد سیستمی» با تعریف ارائه شده در کشور انتقاد می کنیم، باید به ساماندهی یک مبارزه سیستمی علیه فساد نیز پرداخت. اما مبارزه با فساد، «پیمان جوانمردان» را می خواهد. توضیح آنکه، در مکه و قبل از بعثت پیامبر اکرم (ص)، اگر کسی می خواست جان و مالش مصون از تعرض بماند، باید به پیمان بایک قبیله درمی آمد تا به اصطلاح امروز «حقوق شهروندی» داشته باشد. روزی مرد پارچه فروشی که اموالش مورد حمله قرار گرفته بود، کنار کعبه فریاد زد: «کسی نیست تا به من کمک کند؟» جمعی از افراد جمع شدند و با او پیمان بستند که معروف به «پیمان جوانمردان» شد. پیامبر اکرم (ص) نیز از این پیمان استقبال کردند و به اصطلاح یک «نهاد مدنی و مردمی» تشکیل شد. بعد از بعثت و تشکیل حکومت اسلامی در مدینه، پیامبر اسلام (ص) چند باری از این پیمان به نیکی یاد کرد و فرمودند: «اگر دعوت شوم، باز اجابت می کنم.» یعنی اینقدر ظلم در اسلام منفرود است که پیامبر حاضر است با مشرکان علیه ظلم متفق شود. در جامعه ما باید همه و همه، فارغ از هر مذهب، طبقه و گرایش سیاسی، هر که پاک و خالص خواست علیه فساد و ظلم اقدام کند، در این پیمان قرار گیرد تا کار جمعی و سیستمی علیه فساد سامان یابد.

«دیده بان عدالت و شفافیت»، در قالب یک «سمن» یا سازمان مردم نهاد به ثبت رسیده است و تلاش دارد فارغ از هر رنگ و صبغه جناحی و سیاسی، به مبارزه با فساد اقدام کند. از چالش های مهم در این عرصه، کار رسانه ای موثر، جمعی و گروهی، اعتباریابی و برندینگ قوی و جذب اعتماد عمومی است. اما عامل اصلی در مبارزه با فساد، غلبه بر دو دشمن اصلی در این عرصه است: «ترس و یأس»، دو دشمن دیرینه فساد ستیزی هستند. مردم در جامعه امروز ما، بیش از حد تصور ما «مایوس» و «مروغ» اند. ترس و یأس، افراد را متوقف می کند و این روحیه نیازمند تغییر در اجتماع است. از سوی دیگر، به تعبیر آیه ۲۴ سوره مبارکه مائده: «قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنُذَخِّلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَادْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ»، روحیه نشستن و درخواست مستولان «میسوطالید» برای کار در جامعه، فراوان در اجتماع دیده می شود.

«نظارت مردمی»، لازمه مبارزه با فساد است. برخی از کارگزاران حکومت، ترسی که از مردم دارند، از خداوند متعال ندارند. اگر اتهامی از سوی برخی سازمان های مردم نهاد برای فردی اثبات شود، بسیار بیشتر از دستگاه های رسمی در افکار عمومی جلب توجه و دارای اعتبار تلقی می شود. البته باید توجه داشت که سازمان های مردم نهاد، حزب نیستند و نباید در اقدام و عملیات، حزبی عمل کنند. ریشه شکل گیری این سازمان های مردم نهاد، به عصری برمی گردد که در بخش عمومی، هزینه ها بالا رفت و دولت ها دنبال راه حل هایی رفتند تا برخی خدماتی که جامعه نیاز دارد، به صورت داوطلبانه تامین شده و از سوی دیگر، سبب تقویت مشارکت مردم در حکومت شود تا موجهات افزایش اعتماد عمومی فراهم گردد. «سازمان های مردم نهاد»، تبدیل به سازمان هایی شدند که حزبی نیستند؛ یعنی معطوف به قدرت نیستند، بلکه معطوف به خدمت هستند. از سوی دیگر، با توسعه این تشکیلات، روحیه کار جمعی بالا می رود و حس کمک به یکدیگر و مسئولیت جمعی در جامعه، تقویت و استحکام پیدا می کند. این روحیه، فردگرایی توسعه یافته سده اخیر دنیای جدید را تضعیف می کند و بخشی از وظایف حکومت، به صورت داوطلبانه انجام می شود. این اختراع خوبی است که غربی ها داشتند؛ البته ما در سنت اسلامی و بومی خودمان قبل از آنها داشتیم. حتی بعد از انقلاب اسلامی و در دوران جنگ، این روحیه در

کشور مافراوان بود، گرچه شکل کار جمعی را دیرپا گرفتیم. «امره معروف و نهی از منکر» فریضه ای حتمی و اساسی در معارف اسلامی است. ترک آن موجب می شود، حکومت اشراخ خلق بر مردم فراهم آید. نهی از منکر عام هم وجود ندارد و باید ناظر بر موضوع و مساله معین و مشخص باشد. مبنای شرعی تاسیس سازمانی مردمی «دیده بان شفافیت و عدالت»، جهت مبارزه با فساد، فتوای امام (ره) بود. در بحث نهی از منکر و مقوله احتمال تاثیر، در فتوای امام (ره) در «تحریر الوسیله» هست که اگر در نهی از منکر فردی، امکان اثر نبود و اگر به صورت جمعی وارد شوید، احتمال اثر می رود، یارگیری و ورود جمعی واجب است. به لحاظ این مبنای شرعی، به «سازمان مردم نهاد» توجه شد و این به غیر از مواردی است که در غرب به عنوان ادله این کار ذکر شده است. در اینجا کسی غصه بود چه دولت را نمی خورد و ما در مقابل نهادهای مبارزه با فساد که در درون حکومت وجود دارد، یک پرسش بزرگ قرار داده ایم که چرا کارایی شما پایین است؟ این الگوی سازمان مردم نهاد در مبارزه با فساد، می تواند رفیق دستگاه های نظارتی باشد و در عین حال بستر مراقبت و سلامت این دستگاه های نظارتی را فراهم آورد؛ چون این دستگاه نظارتی می داند که مجموعه ای بیرون حکومت نیز در حال پیگیری موضوع است.

منبع اصلی خبری در دیده بان «شفافیت و عدالت»، مردم هستند. در حال حاضر، ۱۸ گروه تخصصی در موسسه «دیده بان شفافیت و عدالت» تشکیل شده است که منطق شکل گیری آنها را اولاً اهمیت موضوع و در ثانی تقاضای بیرونی موضوع مشخص می کند. مطالبه و درخواست مردم برای پیگیری پرونده ها، بیشترین حجم پرونده های پیگیری دیده بان را به خود اختصاص می دهد؛ چرا که منبع خبر ما مردمی هستند که برخی مواقع، ذی نفع هستند و برخی مواقع، ذی نفع هم نیستند. این منابع خبری را هم همان طور که اشاره شد، شفاف نمی کنیم؛ چرا که آنها نیازمند حفاظت و حراست هستند. در دنیا هم برای تجلیل از افرادی که گزارش دهی فساد می کنند، جشن عمومی نمی گیرند؛ چرا که حفظ نام و نشانی اشخاص مطلع بسیار اهمیت دارد.

در دیده بان، پیگیری کارها در قالب اعلام جرم علیه افراد، صورت گرفته و در این مسیر، نقش مهم و اساسی رسانه در مبارزه و پیگیری فساد غیر قابل انکار است. اگر رسانه وارد میدان نشود، نهادهای پیگیری مبارزه با فساد از کار می افتند. از طرف دیگر، دستوردهای پیگیری در رسانه باید منعکس شود تا کارکرد امید آفرین موضوع نیز در فضای اجتماعی وجود داشته باشد و رسانه صرفاً انعکاس اخبار فساد در درون نظام اجتماعی نباشد و اعتماد عمومی سلب نشود.

همان طور که رهبر معظم انقلاب در زمانی اشاره کردند، گاه فردی که مقصر اصلی است را رها و آنکه تقصیر کمتر دارد را مورد توجه قرار می دهیم. مثال ایشان آن بود که در ماجرای فساد ارز و طلا، «دهنده» از «گیرنده» مقصر تر است؛ ولی همه تمرکز دستگاه نظارتی روی گیرنده است و این از بحث های مهم در مبارزه با فساد است که لازم است در مقام مبارزه، اهم و مهم صورت گیرد.

در ایران فساد ناشی از قوانین، گرچه کم نیست، ولی موارد فساد مربوط به عامل انسانی فاسدان و مفسدان، بیشتر است. از جمله عوامل دیگر موثر در پیدایش فساد، «ساختار بازار» است. هر چه ساختار بازار، رقابتی تر باشد، امکان بروز فساد کمتر و هر چه ساختار بازار انحصاری تر باشد، امکان بروز فساد بیشتر است.

بسته می شد؛ این در دروازه را نبستند، کاری که باید انجام بگیرد انجام نگرفت، خب فساد در دست شد. یکی از کارها همین است که راه های فساد، درهای فساد بسته بشود. «بیانات در دیدار ۱۳۹۷/۰۵/۲۲»
۲. نقض موازین شایسته سالاری در قالب های مختلف صورت می گیرد. رفیق بازی (سپردن مناصب یا واگذاری امتیازات به شکل غیر رقابتی به دوستان و رفیقان و ارتقای اداری و سیاسی آنان بدون توجه به قابلیت و اهلیت)، تبارگرایی (سپردن امکانات و دادن امتیازات به اعضای خانواده، اقوام و نزدیکان است)، ویژه خوری (بهره برداری از مناسبات ساختاری-سیاسی برای کسب منافع اقتصادی) و تجارت نفوذ (دریافت وجهی از فردی برای جلب حمایت شخص سومی که در حکومت قدرتی دارد، به نفع پرداخت کننده شخص واسط، صاحب منصب مورد نظر را یا در پول سیاه شریک می کند یا به شکل حمایت انتخاباتی دست به جبران می زند) از جمله این اشکال و قالب هاست.

۳. به تعبیر رهبر انقلاب، مبارزه قاطع، شفاف و عادلانه با فساد ضروری است: «یکی از کارهایی که حتماً باید انجام بگیرد، مقابله با فساد است. این نامه ای که رئیس محترم قوه قضائیه پرپر زده ما نوشتند و ما هم جواب دادیم و تاکید کردیم، یک گام مهم مثبتی است برای مقابله با فساد و مفسد؛ مفسد بایستی مجازات بشود. خب حالا چرا این را ما علنی می گوئیم و اصرار می کنیم؟ برای خاطر اینکه تجربه نشان داده که وقتی با فساد و با مفسد، مواجهه و مقابله صورت می گیرد، جیب و دانهایی از گوشه و کنار بلند می شود... فساد از دهن هفت سر است؛ فساد این جور است، یک سرش را زدی، چند سر دیگر دارد که بالا می آیند؛ باید به طور کامل با آن مواجهه بشود. اینکه علنی می کنیم، برای این است که همه بدانند، همه بفهمند بنا است با مفسد بدون رعایت هیچ ملاحظه ای برخورد قاطع صورت بگیرد... البته باید برخورد عادلانه باشد و با دقت انجام بگیرد.» لازم به ذکر است در این بیان اشاره رهبر انقلاب به نامه رئیس وقت قوه قضائیه بود که در آن با اشاره به جنگ اقتصادی دشمنان علیه ملت ایران و انجام برخی جرائم از سوی عده ای از اخلا لگران و مفسدان اقتصادی در این شرایط همسو با اهداف دشمنان، درخواست کرد اجازه اقدامات ویژه در برخورد قاطع و سریع در چارچوب قانون مجازات اخلا لگران در نظام اقتصادی کشور و قانون مجازات اسلامی داده شود. رهبر انقلاب نیز در پاسخ فرمودند: «با پیشنهاد موافقت می شود. مقصود آن است که مجازات مفسدان اقتصادی سریع و عادلانه انجام گیرد. در مورد انتقار احکام دادگاه ها دقت لازم را توصیه فرمایید.»

۴. با صراحت بیشتری، رهبر انقلاب این تعریف و نگاه خود به این مفهوم را در دیدار با ائمه ائمه مختلف مردم در ۱۳۹۷/۰۵/۲۲ مورد اشاره قرار دادند: «یک نکته بسیار مهم در زمینه فساد هست؛ این را بگوئیم، این راه همه توجه کنند، همه ملت ایران هم توجه کنند. بنده از قدیم با فساد و مفسد و مفسدین اقتصادی و غیر ذلک مبارزه می کردم و مخالفت می کردم، الان هم عقیده ام قرص و محکم همین است؛ اما بعضی ها وقتی درباره فساد حرف می زنند، افراطی حرف می زنند، حواستان باشد! یک جور حرف می زنند که گویا همه فاسدند، همه مدیران را و همه دستگاه ها را فساد گرفته؛ نه آقا، این جور نیست؛ یک تعداد کمی فاسدند. بله! فساد، کمش هم زیاد است و باید با آن مواجهه بشود؛ اما این یک حرف است، اینکه شما جور حرف بزنی که شنونده خیال کند همه جا را فساد گرفته [حرف دیگری است]. بعضی ها تعبیرات فرنگی هم به کار می برند فساد سیستمی؛ نه آقا! آن کسی که فساد را سیستمی می بیند، در مغز خودش فساد هست، در چشم خودش فساد هست. این همه مدیر پاک دست، این همه کارگزار مومن و پاک دست در سرتاسر کشور در همه دستگاه ها وجود دارند، دارند زحمت می کشند؛ چرا به اینها ظلم می کنید؟ چرا خلاف می گوئید؟ چرا به نظام اسلامی ظلم می کنید؟ بله! در نظام اسلامی یک نفر هم نباید فاسد باشد؛ اما آنچه وجود دارد، مثلاً ۱۰ فاسد است، نه ۱۰ هزار فاسد؛ خب اینها خیلی تفاوت دارد؛ این را توجه داشته باشید. بعضی ها در حرف زدن، در نوشتن؛ حالا که دیگر فضای مجازی هم هست، راحت برمی دارند اینجا و آنجا می نویسند «آقا همه را فساد گرفته»؛ نه آقا! این جور نیست. بله! فساد هست، در دستگاه های مختلف هم هست.»

۵. عین عبارت رهبر انقلاب در دیدار با ائمه مختلف مردم (۱۳۹۷/۰۵/۲۲): «ارز را یا سکه را وقتی که به صورت غلط تقسیم می کنند، این دو طرف دارد؛ یکی آنکه می آید این را می گیرد و مثلاً فرض کنید قاچاقچی است یا به قاچاقچی می فروشد؛ یکی آنکه این را می دهد. ما همیشه داریم دنبال آن کسی که «می گیرد» می گردیم - مفسد اقتصادی، قاچاقچی - در حالی که تقصیر عمده متوجه آن کسی است که «داد»؛ او را باید دنبال کرد.»